

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 21, Sayı/Issue: 40, Yıl/Year: 2019 (Aralık/December)

**Ali Karataş. İmam Mâtürîdî Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vîl. İstanbul:
Yesevi Yayıncılık, 2014, 337 s.**

Değerlendiren/Reviewed by

Şule Soyal Şenol

Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Ana Bilim Dalı - Ph.D. Candidate, Karabuk University, Faculty of Theology, Department
of Basic Islamic Sciences.

bisenol@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9726-9924>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 24/06/2019

Kabul Tarihi/Date Accepted: 26/09/2019

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2019

DOI: <https://doi.org/10.17335/sakaifd.580238>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Ali Karataş. İmam Mâtürîdî Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vîl. İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 2014, 337 s.

Kur'ân, insanlar tarafından okunup anlaşılması ve amel edilmesi için gönderilmiş bir kitaptır. Bu sebeple nâzil olduğu ilk dönemden itibaren Kur'ân'ın doğru anlaşılması önemli bir konu olmuştur. Kur'ân'ı anlamının çeşitli metotları ortaya konulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini açıklamayı ve yorumlamayı ifade eden tefsir kaynakları ve yöntemleri bakımından, rivayet ve dirâyet tefsiri olarak taksim edilmiştir. Rivayet tefsirinde kaynak olarak sadece Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in sünneti, sahâbe ve sahâbeden faydalanan nesil esas alınmakta ve müfessir Kur'ân'ı bu kaynaklara dayanarak yorumlamaktadır. Dirâyet tefsiri ise yalnızca rivâyetlerle sınırlı kalmayıp dinî, felsefî, fenni, sosyal ilimler ile çeşitli müspet ilimlere dayanılarak yapılan tefsirdir. Müfessir rivayet tefsirinin kaynaklarını ve yöntemini kullanmakla yetinmeyip, bir âyeti açıklayan bir âyet veya bir hadis bulunmadığında kendi re'y, görüşü ve içtihadıyla tefsir etmektedir. Müfessirler, Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etmenin önemini vurgulamışlar ve eserlerinde bu metodun örneklerini vermişlerdir. Bu konuda İmam Mâtürîdî'nin, "Tefsir Kur'an lafzı ile kastedilenin ne olduğunu kesin olarak bildirmek ve Allah üzerine, lafızdan kastettiği anlamın o olduğu hususunda şahitlikte bulunmaktır. Bu manayı kesinlikle bildiren bir delil ortaya konursa bu sahih bir tefsirdir, aksi takdirde yapılan iş re'y ile tefsir olur ki bu yasaklanmıştır" şeklindeki sözleri dikkat çekicidir.

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 334/944), Özbekistan'ın tarihi şehirlerinden Semerkand'ın Mâtürîd köyünde doğmuş bir Türk âlimidir. İmam Mâtürîdî başta kelâm olmak üzere tefsir, fıkıh ve mezhepler tarihi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. İmam Mâtürîdî'nin önemli konumuna rağmen gerek mezhepler tarihine dair eserlerde gerekse bibliyografik kaynaklarda ihmal edildiği belirtilmektedir. İmam Mâtürîdî'nin ihmali ile ilgili çeşitli sebepler ileri sürülmektedir. Bunlar arasında Arap tarihçileri tarafından kasıtlı olarak zikredilmemesi, siyasî iktidarla anlaşmazlık içinde bulunması sebebiyle devlet imkânlarından yararlanmamış olması, Mâtürîdîliğin resmî eğitim kurumlarına girememesi, Mâtürîdî'nin hilâfet merkezi Bağdat'tan uzakta yaşamış olması, Mâtürîdîliğin akla daha fazla önem vermek suretiyle muhafazakâr ulemânın ve biyografi müelliflerinin ilgi alanı dışında kalması gibi sebepler sayılmaktadır. Sünnî kelâmın kurucusu olan İmam Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eseri, bu alanın klasiklerinden biri haline gelmiştir. Ancak *Kitâbü't-Tevhîd* bile 1970 yılında basılarak ilim dünyasına kazandırılmıştır.

Tefsir tarihinde Taberî, Kur'ân'ı mevcut tertibine göre ve baştan sona kadar ilk olarak açıklamaya çalışan âlim olarak kabul edilmektedir. Dirâyet tefsirinin ilk eseri olarak da Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-ğayb*'ı zikredilmektedir. Hâlbuki Râzî'den üç asra yakın bir zaman önce

Mâtürîdî'nin *Te'vilât*'ı bulunmaktaydı. Tefsir disiplininin hadisten ayrılıp bağımsız bir ilim haline geldiği dönemde yaşayan Ebû Ca'fer et-Taberî (ö. 310/923) rivayet yönteminin, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî de dirâyet yönteminin ilk ve temel tefsir eserini meydana getirmiştir.

Mâtürîdî'nin tefsir anlayışı üzerine yapılan çalışmalarda genellikle onun tefsir ve te'vil ayırımına dikkat çekilmiştir. İmam Mâtürîdî'ye göre tefsir, âyetin mânâsının neden ibaret olduğuna kesinlik derecesinde hükmederek, "Allah'ın muradı şundan ibarettir" demektir. Bu da ancak, âyetlerin ne münasebetle ve hangi konumda nâzil olduğunu bilen sahâbîlerin yapabileceği bir şeydir. Te'vil ise "bir şeyi aslına ve buna bağlı olarak hedeflenen amacına döndürmek" şeklindeki sözlük manasından hareketle anlamı yönelebileceği istikametlere çevirmektir. Âlimlerin yapabileceği bu yönlendirmede Allah'ın muradının neden ibaret olduğu yolunda kesin belirleme yapmak söz konusu değildir. İmam Mâtürîdî'nin tefsir yöntemini yansıtmaması ve bu ilimdeki yerinin belirlenmesi konusunda *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın önemi büyüktür. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın Muhammed Eroğlu (İstanbul 1971), İbrâhim Avadayn – Seyyid Avadayn (Kahire 1971), Muhammed Müstefizürrahman (Bağdad 1983) ve Bekir Topaloğlu – Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul 2003) tarafından kısmî neşirleri yapılmış, üzerinde kitap, makale ve tebliğ tarzında çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu alanda yapılmış çalışmalardan biri Ali Karataş'a ait olan "*İmam Mâtürîdî Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vil*" adlı kitaptır. Eser, 2011 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalında, "*Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'ında Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir*" adıyla hazırlanmış olan doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Kitabı alanında özgün yapan durum ise İmam Mâtürîdî'nin Kur'ân'ı Kur'ân'la tevil etme metodu üzerine yazılmış sistematik ve müstakil bir eser olmasıdır. Karataş bu durumu kitabının önsözünde şöyle ifade etmiştir: "Bir müfessir olarak İmam Mâtürîdî'nin tefsir metodu araştırılmış ve bu araştırmaların hemen hepsinde "*Te'vilâtü'l-Kur'ân*" isimli eserin Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsirin çok güzel örneklerini içerdiği vurgulanmış; fakat bu yönü özel bir çalışmada ele alınmamıştır. Söz konusu sebeplerle bu çalışmayı yaparak Mâtürîdî'nin tefsir tarihindeki haklı yerini almasına katkı sağlamak ve Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsirle ilgili önemli bir âlimi dikkatlere sunmak istedik."

Kitap; giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Yazar giriş bölümünde Mâtürîdî'nin hayatı, yaşadığı çevre, ilmi yönü, eserleri, genel olarak düşünce sistemi ve Kur'ân anlayışına yer vermiştir. Yazar, Mâtürîdî hakkında bazı biyografik eserlerde kısa bilgiler verilirken, birçok önemli eserde kendisinden hiç bahsedilmediği ve ona yeterince değer verilmediğini, Mâtürîdî'nin ihmaliyle ilgili farklı sebeplerin olabileceğini ifade etmiştir (s. 25–33). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın birçok açıdan tefsirde yeniliğin başlangıcı kabul edildiği, önceleri tefsirlerin rivayete dayanırken *Te'vilât* ile aklın ve naklin

Kur'ân'ı anlamada bir arada dengeli bir şekilde kullanıldığı, Mâtürîdî'nin ayetleri açıklamada nasları akıl ile desteklediğini söylemiştir. Ayrıca haberlerin senetlerinin zikredilmemesi, itikat ile ilgili konuların ve fıkhi meselelerin değerlendirilmeye alınmasının *Te'vilât* için bir yenilik olduğunu vurgulamıştır (s. 42–43).

İmam Mâtürîdî, akli bilgi kaynaklarının merkezine yerleştirmiş, aklın sadece bilgi kaynağı olmayıp diğer kaynaklar üzerinde denetleyici olduğunu söylemiştir. Ona göre dini inancın malzemeleri vahiyden çıkarılır ve aklın görevi onları doğru bir şekilde anlamaktır. Mâtürîdî'nin Kur'ân'ı anlama noktasında geliştirdiği tefsir-te'vil ayrımı bilgi kaynağı olarak akıl ve nakil ayrımının doğal bir sonucudur.

Yazar, Mâtürîdî'nin eserinin tedvin aşamasında tefsirlerin yazıldığı dönemde ortaya çıktığını, bu dönemde dirayetin geri planda kalarak rivayete dayalı yönünün ağır bastığını fakat *Te'vilât*'ın reye dayalı yaklaşımların ağır bastığı bir dönemde yazılmış olmasına rağmen geri planda kalmış olduğunu söylemiştir. Taberî ile yaklaşık aynı yüzyılda yaşamış olmasına rağmen ne rivayet ne de dirayet tefsirleri arasında isminin zikredildiğini vurgulamıştır. Tefsir tarihinde değerlendirmeler Taberî'ye kıyasla ele alındığını, Mâtürîdî'nin tefsir anlayışının özelliklerinin ve onun farkının bize tefsir tedvin dönemi ile ilgili bilgiler sunduğunu bu sebeple Mâtürîdî'nin dikkate alınarak tefsir tarihi açısından bazı verilerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur (s. 69–77).

Te'vilât'ın değerinin anlaşılabilmesi için Mâtürîdî'nin tefsir ve te'vil kelimelerine hangi anlamları yüklediğini bilmek büyük öneme sahiptir. Yazar bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almış ve bize şunları ifade etmiştir: İmam Mâtürîdî'ye kadar tefsir ve te'vil kelimeleri aynı anlamda kullanılmakta iken Mâtürîdî bu iki kelimeye yeni bir yön çizmiştir. Araştırmacılara göre Mâtürîdî, tefsirde önemli bir dönüm noktasıdır. Mâtürîdî'ye tefsir bir işin iç yüzünü bilmek gibidir. Bir işin iç yüzünü ancak onu gören bilir. Bunun için tefsir sahabîye aittir. Kur'ân'ın inişine şahit olmayan kişinin Kur'ân'ı tefsir etmesi doğru değildir. Çünkü bu durumda öznenin şahsi görüşleri devreye girer ve bunun sonucu da Peygamberimizin ifadesine göre cehennemdir.

Mâtürîdî'ye göre te'vil kelimesi de bir sonucunu, önceden kestirmeye yönelik ihtimalleri düşünerek sözün anlamını ihtimallerden birine göre yorumlamaktır. Te'vil yapan kişi Allah'ın muradından haber vermez, açıklamaya çalıştığı hususun çeşitli manalara yönelik ihtimaller taşıdığını, söylediklerinin insanoglunun dile getirdiği hususlardan olduğunu ifade eder ve Kur'ân'ın hikmetini bilen sadece Allah olduğunu bilir. Tefsir Sahabîye te'vil de âlim/fâkihler mahsustur (s. 83–85).

“Mâtürîdî'nin Tefsir Ve Te'vil Yöntemine Genel Bir Bakış” adlı başlıkta yazar, Mâtürîdî'nin hadis, dil, kıraat, şiir, tarihsel bağlam gibi çeşitli rivayet ve dirayet unsurlarından yararlanarak Kur'ân'ı tefsir ettiğini, kelimeler açısından

ayetleri değerlendirirken Ehli Sünnet inancını ön plana çıkardığını ve Kur'ân'a Sünnî bir bakış açısıyla yaklaşma noktasında ilk olma özelliği taşıdığını iddia etmiştir. Bu iddiasını da daha önce bu konuda eser yazan ve Sünnî inancını savunan yazarlar olmakla beraber ilk defa, bir tefsir kitabı içinde ve dirayet metodu ile tefsir yazıp Kur'ân'ı baştan sona tefsir edenin Mâtürîdî olduğu kabul edilmektedir sözleri ile ispatlamıştır (s. 99).

“Mâtürîdî'nin Kur'ân'ı Anlamada Temel Anlama Yöntemi” başlıklı birinci bölümde belirtildiğine göre, Kur'ân-ı Kerim muhatapları tarafından anlaşılacak ve muhataplarını hidayete yöneltmek için gönderilmiştir. Söz konusu gerçeğe dayanarak Yüce Allah Kur'ân'da eksik veya kapalı bıraktığı bir gerçeği bir başka yerde açıklayarak Kur'ân'ın kendisinden hareketle anlaşılması gereğini ortaya koymuştur. Müfessirler bir ayeti bir başka ayetle açıkladıklarında “Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsiri, tefsir yollarının en güzelidir. Bir yerde özet olarak anlatılan bir başka yerde ayrıntılı anlatılır” gerçeğini dile getirmişler ve Kur'ân tefsirinde bu yola başvurmuşlardır. Müfessirler, Kur'ân'ın kendisini tefsir etmesi ile ilgili genel olarak bir takım kavramsal sınıflandırmalar ortaya koymuşlardır. Fakat bunun nasıl olacağı konusunda ayrıntılı yöntemler sunmamışlardır (s. 104–106). İmam Mâtürîdî Kur'ân'ın bütünlüğünü ve çelişki içermeyen bir kitap olmasını temel alarak Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir ve te'vil etmiştir. Bu amaçla kelime, terkip ve cümleleri temel unsur olarak ele almış ve bu unsurlar arasındaki zıtlık, benzerlik, türdeşlik, eş seslilik, eş anlamlılık gibi özelliklerden yararlanmış. Yazar bu maddelerin her birini ayrı ayrı olarak alt başlıklara ayırmış ve her bir konuyu *Te'vilât*'tan verdiği örnekler ile açıklamıştır (s. 106–153).

Kur'ân'da manası bilinmeyen kelime yoktur. Manası derin olan, birden çok mana taşıyan kelimeler olduğu gibi bazı ifadelerin ise çeşitli ihtimalleri vardır. Bu sebeple Kur'ân'ın doğru bir biçimde anlaşılması ve yorumlanması, kelimelerin ve kavramların delalet ettiği manaları yerinde tespit etmekle mümkün olacaktır. İmam Mâtürîdî, kelimelere anlam verirken bazen kelimeyi başka bir kelimeyle, bazen kelimenin muhtemel manalarını ayetler ile delillendirerek bazen de Kur'ân'ın genel çerçevesi içinde açıklamıştır. Yazarmız Ebû Mansur'un, kelimeler ile ilgili sahabe naklini, tabiîn görüşlerini ve bazı dil âlimlerin düşüncelerini naklederken bu görüşlerin Kur'ân'dan dayanaklarını haber vermekte olduğunu belirtmiştir. Bunun Mâtürîdî'nin te'vil anlayışının bir gereği olduğunu, kelimenin muhtemel manalarının Kur'ân içinde bulunduğunu kabul ettiğini gösteren bir işaret olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda her ne kadar bir kelimeyi açıklamak için rivayetlere yer verse de farklı vecihleri zikredip bunlardan birini tercih etmesi dirayet unsurunu ön plana çıkardığını göstermektedir tespitinde bulunmuştur.

Birinci bölümün devamında Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir ederken kullanılan dil unsuru (Sarf ve Nahiv, Belâgat), kıraat farklılıkları, siyak, esbâb-ı nüzûl, mantık yürütme gibi yardımcı unsurları da örnekler üzerinden okuyucunun

idrakine sunmuştur. İmam Mâtürîdî *Te'vilât*'ta ayetleri yorumlarken ve ayetleri başka ayetler ile te'vil ederken Sahabî, Tabiîn, Tebe-i Tabiîn ve birçok âlimin görüşünden faydalanmıştır. Kur'ân unsurlarını açıklarken her bir unsuru metnin bağlamı içinde açıklamaya dikkat etmiştir. Ayetleri açıklarken doğru düşünmenin ilkelerini dikkate alarak mantıksal çıkarımlarda bulunmuş ve Kur'ân'ı Kur'ân'la açıklarken ayetler arasında mantıklı düşünmeyi yardımcı bir unsur olarak kullanmıştır (s. 153–199).

“Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vil ve Te'vilde Kullandığı Açıklama Biçimleri” başlıklı ikinci bölümde belirtildiğine göre İmam Mâtürîdî'nin ayeti bir başka ayetle açıklarken kullandığı yöntemler kastedilmiştir. Kur'ân'ın ifade özellikleri gereği kelime, terkip ve cümlelerinde ilk bakışta anlam açısından bir kapalılık durumu olduğu görülebilir. Mâtürîdî, müphem, müteşabih, mukattaa harfleri, mücmeli beyan, garib kelimeleri açıklama gibi durumlarda bazen açıklamalar yapmış, bazen bilinmesinde fayda görmediği yerlerde görüş bildirmemiş, bazen de herhangi bir haber yoksa tefsir ve te'vilden kaçınmıştır. Yazarımız bu konuyu “Anlamı Netleştirme” olarak isimlendirmiş ve her bir konuyu alt başlıklarda örnekler ile açıklamıştır (s. 202–240).

Diğer bir bahiste anlatıldığına göre Kur'an'daki bazı ayetlerde anlam açısından bir sebebe bağlı olarak kapalı bir durum söz konusu olmasa da başka ayetler açıklamaya söz konusu edilen ayetin anlamını genişletmekte veya zenginleştirmektedir. *Te'vilât*'ta kelime, terkip ve cümle gibi unsurların açıklanmasında başka ayetler ile ilişki kurularak anlamın daha da zenginleştiği görülmektedir (s. 240–245).

İkinci bölümde devamla ayetleri açıklama biçimleri tahsis, gerekçelendirme, takyid, müşkili çözüme, sıla, hükmü açıklama, nesh, dolaylı katkı sağlama, zorlamalı ilişkilendirme başlıkları ile ele alınmış ve Mâtürîdî'nin bu yöntemleri nasıl uygulamış olduğu zengin örnekler ile gösterilmiştir (s. 245–306).

Yazarımız, Mâtürîdî'nin tefsir yöntemini ortaya koymaya çalışırken tarafsız davranmıştır. Bunun örneğini “Sıla” başlığında şöyle görmekteyiz: “*Te'vilât*'ta zaman zaman ayetler arasında sebep-sonuç veya bir ifadenin başka ayetteki durumuna cevap olmasına göre ayetler arasında ilişki kurulmuştur. Mâtürîdî bu açıklama biçimine sıla gibi isimler kullanmaktadır. Mâtürîdî ile ilgili son dönemlerde yapılan çalışmalarda *Te'vilât*'taki bu açıklama biçimi fark edilmiş; fakat yeterince incelenmediği için sanki bu durumun Mâtürîdî'ye has bir yöntem olduğuna dikkat çekilmiştir.” ifadesi yer almaktadır. Karataş devamında ise “Mâtürîdî, başkalarının ayetleri sıla ile açıkladığını, zaman zaman da başkaları tarafından kurulan bu ilişkinin doğru olmadığını ifade eder. Bu göstermektedir ki bu yöntem Mâtürîdî'ye has değildir; ancak Mâtürîdî, ayetleri anlamada bu açıklama biçimini çok ince bir şekilde kullanmıştır (s. 271–272)” tespitinde bulunmuştur.

Sonuç bölümünde yazarımızın teklif ve değerlendirmeleri yer almaktadır. İlk olarak, tefsir tarihinde yapılan tasnif ve değerlendirilmelerin, Mâtürîdî ile ilgili çalışmalar dikkate alınarak yeniden yapılması gerektiğini söylemiştir. Mâtürîdî'nin, tefsir ve te'vil ayırımı yaparak ayetleri anlamayı sahabeye hasretmiş olduğunu, böylece tefsir adı altında ortaya çıkabilecek muhtemel manaların zorla kabul edilmesine engel olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'ı Kur'ân'la te'vil etmenin tefsir literatüründe mevcut bir kavram olmadığını, ancak bu ifadenin Mâtürîdî'nin sistematığıne daha uygun olduğunu tespit etmiştir.

Yazar, Mâtürîdî'nin iyi bir mütekellim olduğu kadar iyi bir müfessir olduğunu öğrenmek isteyenlere ve araştırmacılara kapsayıcı bir kaynak sunmuştur. Kitap, bu hususta düzenli, kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışma olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca konular ele alınırken alanla ilgili temel kaynaklardan istifade edildiği görülebilmektedir.

Giriş bölümü uzun tutulmuştur (s. 17–102). Mâtürîdî'nin hayatı ve yaşadığı dönemin özetlenerek verilmesi malumat için yeterli olabilirdi. Dönemin coğrafi, kültürel ve siyasi ortamından uzun uzadıya bahsedilmesi ilk bakışta konuyla alakayı güçleştirmektedir (s. 22–34). Buradaki amaç Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemin sosyo-politik ve içtimai ortamını okuyucuya hissettirerek onun ilmi kişiliği ve düşünce sisteminin oluşum nedenlerini aktarmak olsa gerektir.

Gerek akademik anlamda gerekse tefsir alanında çalışanların önemsedikleri bir meseleyi müstakil araştırma konusu olarak ele alma iddiasındaki eserin Türkiye'de bu alandaki ilk çalışmalar arasında yer aldığı söylenebilir. Ayrıca yazarın açık ve sade üslubu, kitaptan kolaylıkla istifade etmesine imkân sağlamaktadır.